

VÝVOJ ŘEČI A VÝSLOVNOSTI

O vývoji řeči

Vývoj řeči nelze odlišit od vývoje ostatních schopností člověka. Není proto možné rozvíjet dětskou řeč na úrovni, která by měla odpovídat věku, pokud celkový vývoj všech schopností a dovedností dítěte neprobíhá tak, jak bychom si představovali a přáli.

❖ **Křik** - prvním komunikačním projevem dítěte po příchodu na svět je křik, ten však ještě nevyjadřuje v prvních hodinách a dnech jeho náladu. Je pouze fyziologickým reflexem dýchacích a hlasových orgánů, které se uvádějí v činnost. Křičí všichni novorozenci tedy i ti, kteří se narodí s poškozeným sluchem.

Později nabývá křik signálního významu. Dítě začíná křikem vyjadřovat jednotlivé druhy nepříjemných pocitů. Křik se stává výrazem snahy zbavit se nepohody a bolesti a druhotně i tréninkem dýchacího a hlasového ústrojí. Rozezná-li matka křik z hladu od křiku z bolesti a zachází-li s dítětem podle toho, pomáhá mu tím jeho křik dále rozlišovat, a tak tento nejprimitivnější slovník obohacovat a zpřesňovat.

❖ **Předřečové období** - Koncem šestého týdne si dítě, které je v teple, suchu a nemá hlad, začíná broukat. Broukání je na začátku poměrně jednoduché. Obsahuje samohlásky a různé zvuky, které souvisejí se sáním a polykáním. K samohláskám se později přidávají další zvuky a začínají se objevovat i některé souhlásky. Kolem druhého měsíce si dítě již dlouze a složitě "povídá". Postupně začíná napodobovat nejen své vlastní zvuky, ale i zvuky z okolí. Přechází tak do stadia žvatlání. Dítě v tomto předřečovém období provádí vlastně průpravná cvičení svých mluvidel pro pozdější schopnost artikulovat (vyslovovat). I v této fázi je ještě těžké poznat, zda dítě dobře slyší.

Broukání ustává asi v té době, kdy normálně slyšící dítě začíná vlastní zvuky (vyvolané pohybem úst) kontrolovat sluchem a začíná je srovnávat se zvuky, které slyší z okolí. V dalších fázích broukání je tedy kontrola sluchem podstatná. Dítě začíná reflexně napodobovat zvuky, které slyší ze svých vlastních úst. Upevňuje si tak spojení mezi sluchem a pohybem svých mluvidel. Současně se snaží napodobit zvuky, které slyší odjinud. Daří se mu to tím snáze, čím jsou tyto zvuky bližší jeho artikulačním schopnostem.

❖ **Rozumění** - dříve, než dítě začne k dorozumění používat vlastního slovníku, již samo rozumí velkému množství slov. Reaguje na ně pohybem, smíchem nebo projevy nevole. Svým žvatláním se snaží napodobit slyšená slova. Jeví výraznou radost, když na jeho hlasové projevy okolí svou řečí reaguje. Už zde se začíná projevovat chuť dítěte komunikovat. Tento "apetit" bychom měli co nejvíce udržovat a podporovat. Dítě si tak zvyká navazovat s okolím kontakty pomocí řeči. Melodie lidské řeči a ostatní muzické faktory (síla, hlasitost, rytmus), které se při mluvení uplatňují, jsou důležitým informačním činitelem - mají také sdělovací význam. Melodie řeči je první prvek, který dítě napodobí podle řeči svého okolí a který si rychle osvojí.

❖ **První slova** - první slova bývají jednoslabičná nebo dvouslabičná a zpočátku jsou tvořena opakováním stejných slabik (mama, baba, pipi, ham apod.). Svá první slůvka dítě vyslovuje pomalu. Často se mu rozpadají na slabiky oddělené kratičkou pauzou, kterou nahrazuje ty hlásky, jež se mu nedaří vyslovit. Opakování má pro další rozvoj řeči klíčový význam. Dítě nejdříve opakuje jednoduché zvuky, později se učí opakovat jednotlivé slabiky a slova a konečně celé věty a složitější větné výrazy. Od samého začátku si opakováním osvojuje i melodii řeči a její intonaci. Máme tedy napodobovat zvuky dítěte, nebo bychom měli od začátku na dítě mluvit správnou češtinou?

Dítě by mělo slyšet z okolí především ty zvuky, které je již schopno samo vyslovit, aby si upevnilo spojení mezi sluchovým obrazem zvuku a jeho pohybovou, svalovou podobou. Vedle těchto zvuků by mělo slyšet jednoduchá slova jen o něco málo artikulačně náročnější, než je jeho současná schopnost výslovnosti. Ve druhém roce věku může dítě v delším slově rozlišit nejvýše dvě slabiky, na které také slova zkracuje. Nerozeznává ještě všechny hlásky a ve slovech je nahrazuje hláskami, které zná. Není-li tedy dítě schopno opakovat dlouhé nebo artikulačně náročné slovo, je zbytečné mu ho předříkávat. Opakováním chybně vyslovovaného slova jen posílíme nežádoucí spoje.

Je velkou chybou, poskytují-li dospělí dítěti jako mluvní podněty slova "dětsky" deformovaná, tedy šišlají-li na dítě. Pokud naopak okolí nedá dítěti příležitost, aby se deformovaná slova stala stálou součástí mluvního vzoru i vlastní slovní zásoby, mluva dítěte se brzy přizpůsobí tvarem i výslovností slovům běžným. Opakování je i důležitým principem výchovy. Dítě opakuje nejen to, co slyší, ale i to, co vidí, počínaje chováním dospělých. Obecně řečeno, výchova příkladem nemá ve své důležitosti obdoby.

❖ **Rozvoj slovní zásoby** -mezi prvním a druhým rokem života se slovní zásoba názvů osob, zvířat a věcí i činností (podstatných jmen i základních sloves) výrazně zvětší a dále při normálním vývoji dítěte narůstá. Nastává prudký rozvoj pohybových schopností. Schopnost samostatně chodit a zručněji manipulovat s hračkami a dalšími předměty má velký vliv na rozvoj rozumových schopností.

Mezi druhým a třetím rokem života má dítě nejzákladnější slovník výrazů vytvořen, je schopno se dorozumět a začíná své řeči používat podle vžitých gramatických principů. Toto období je ve vývoji dětské řeči nejzajímavější a nejdůležitější. Vývoj řeči značně zrychluje vývoj myšlení, schopnost myslet zase výrazně ovlivní rozvoj dalších schopností. Samostatný pohyb umožňuje dítěti

prohlížet předměty ze všech stran a aktivně vyhledávat nejrůznější podněty. Největší změny nastávají v rozvoji zrakového vnímání. Dítě postupně začíná vnímat barvy. Obraz okolního světa začíná být v jeho vnímání stálý. Stálé vjemy se začínají uchovávat, vytváří se paměť. Batole je schopno zapamatovat si předměty.

Slyšení vlastní i cizí řeči zpřesňuje sluchové vnímání. Dítě je schopno zapamatovat si krátké děje nebo říkanky, může si je v paměti podržet a v potřebné chvíli si je vybavit. Také již dovede v malém rozsahu rozlišit výšku tónů a proto se může naučit i jednoduchou melodii.

Důležitým prvkem ve vývoji řeči je stavba věty a její užití. Dítě zpočátku tvoří věty jednoslovné (papat = dej mi jíst, mám hlad), dvouslovné (mimi hajá), postupně přidává další slova. Neumí-li dítě po třetím roce věku utvořit ani jednoduchou větu, lze již uvažovat o opoždění vývoje řeči. Často vytváří pro sebe logické podoby slov, které jsou ale pro dospělého směšné. Analogií vyjadřuje i složité vztahy, které ještě přesně nechápe. Zaměňuje rody u slov, vytváří přídavná jména z podstatných a podobně vytváří i slovesa.

S postupujícím vývojem všech schopností začíná dítě zvládat i základní sebeobsluhu. Často se u dětí objevuje negativismus. Ten je pak zdrojem řady výchovných problémů. Někteří rodiče (a ještě častěji prarodiče) rádi předvádějí známým, co už dítě umí říci. "Produkcí" často uvádějí příkazem "řekni...". Dítě se pak přirozeně brání tím, že naopak neřekne nic. Ještě větší škody lze nadělat, předvedeme-li dítě svým známým se sdělením, že je sice hodné, ale mluví špatně nebo vůbec ne a opakovanými výzvami k dítěti se to známým snažíme dokázat. Mějme na paměti, že jakýmkoli nucením dítěte k mluvení situaci jenom zhoršíme. Vývoj řeči probíhá u jednotlivých dětí nestejně a nerovnoměrně, a to i u sourozenců věkově blízkých, vychovávaných ve stejných podmínkách. Ovlivňují

ho nejrůznější kombinace rodového a genového vybavení a zejména intelekt dítěte.

Mezi třetím a čtvrtým rokem má již dítě snahu o samostatné vyjadřování a zvědavost projevuje četnými otázkami (co je to? proč?). O sobě samém ale ještě hovoří ve třetí osobě. Až dítě plně pochopí, že je oslovováno a že jenom od něho je vyžadována odpověď na toto oslovení, tehdy začne užívat zájmeno "já".

V tomto věku také děti nejčastěji vstupují do mateřské školy. Tam se dostávají mezi vrstevníky a mají tak velkou možnost vyzkoušet si svou schopnost dorozumět se mluvenou řečí. Někdy je to pro dítě i první možnost povídat si s dospělými mimo vlastní rodinu a nezdědka slyšet poprvé i správnou mluvu. Na dítě bychom měli mluvit klidně a jeho vlastní řeč opravovat pouze příklady, bez upozorňování na chyby.

V tomto věku také prochází řeč dítěte kritickým údobím. Dítě zná již velké množství slov, ale celou řadu ještě nedovede vyslovit tak, jak by si přálo. Jeho rychlost vyjadřování se tak opožďuje za rychlostí přílivu jeho myšlenek. Dítě pak někdy začíná zadržávat. Tento jev ale ještě neznámá, že jde o koktavost - poruchu řeči, kterou je třeba léčit.

Mezi čtvrtým a pátým rokem je pro dítě nejdůležitější činností hra. Dítě začíná kreslit. Kresba je v tomto věkovém období velmi důležitou činností. U dětí, které trpí vývojovými poruchami řeči, má kresba své typické znaky a je tak vodítkem při určení správné diagnózy a následné rehabilitace. Většina dětí v tomto věku již umí přesněji rozeznávat barvy. Zlepšuje se dále i sluchové vnímání - dochází k výraznému pokroku ve schopnosti rozlišovat jednotlivé hlásky sluchem. Dítě již dovede rozlišit hlásky zvukově blízké a opravovat tak samo svou výslovnost. Užívá-li již dítě gramaticky správné rozvítené věty, dovede vyprávět vlastní zážitky nebo krátkou pohádku. Myšlení ale zůstává stále vázáno na

skutečné předměty a děje. Kolem pátého roku by měl být vývoj řeči ukončen. Dítě je již schopno užívat hovorovou řeč, vyprávět jednoduchý děj.

Do jednoho roku: dítě začíná rozumět slovům, ale neumí je říci. Občas reflexně napodobí slovo, ale jde o „echolalii“ (opakování bez pochopení slova). Slovo se dítěti podaří napodobit tím, že sleduje pohyby máminých úst. Je tedy důležité co nejčastěji na dítě mluvit, a to tak, aby na mámu vidělo.

Od jednoho roku: dítě rozumí jednoduchým pokynům, začíná opakovat. Velký význam hraje napodobování, důležitý je správný mluvní vzor.

Od dvou let: dítě tvoří jednoduché věty, rozlišuje výrazně odlišné hlásky (S x B), nerozlišuje navzájem podobné (S,Š), hlásky slyší nepřesně a výslovnost je nepřesná.

Od 3 let: mělo by být jasné, že vývoj řeči pokračuje a přibývá slovní zásoba. Dítě mluví ve větách, objevují se jednoduchá souvětí.

Mezi 3 -4 rokem by se měla zpestřovat slovní zásoba a zpřesňovat gramatická stavba vět. Dítě umí vyprávět a chápat děj.

Po pátém roce: pro správnou výslovnost sykavek je nutný dobře rozvinutý fonemický sluch, sluchové rozlišování (zpřesňuje se mezi 4-5 rokem). Teprve, když dítě rozpozná špatnou artikulaci u druhých, může začít vyslovovat samo správně, eventuálně začít s nápravou. Zda dítě dobře rozlišuje, můžete vyzkoušet například takto: do každé ruky vezmete jiného maňáska, třeba pejška a kočičku. Kočička řekne např. šiška, pejsek řekne siska. Dítě ukáže toho maňáska, který podle něj mluví správně.

Stručný popis vývoje řeči dítěte v závislosti na věku

Věk	Rozvoj slovní zásoby	Vývoj výslovnosti
Do 1 roku	Rozumí jednoduchým pokynům a začíná opakovat jednoduchá slova, která slyší	M B P A E I O U D T N J
Do 2 let	Tvoří jednoduché věty, od 2 let se ptá "co je to", rozšiřuje svou slovní zásobu	K G H CH OU AU V F
do 3 let	Mluví ve větách, začíná si osvojovat gramatickou stavbu vět, ptá se proč, získává nové kvality slovní zásoby, začíná se tvořit verbální slovní paměť	D T N L musí zvládnout Bě Pě Mě Vě
4 roky	Dochází ke zpřesnění slovní zásoby a gramatické stavby vět, umí již vyprávět, chápe děje	dokončuje se Ď Ť Ň začíná vývoj Č Š Ž C S Z R Ř
do 6 let	Dítě chápe složité děje, má již velkou slovní zásobu, gramaticky zvládá jednoduchá souvětí	zvládá kombinaci Č Š Ž a C S Z

Nemluví-li Vaše dítě včas a správně, případně nemluví-li vůbec, je třeba vyhledat příslušného odborníka. Diagnostika a diferenciatní diagnostika komunikačních poruch by měla být prováděna lékařem - foniatrem ve spolupráci s klinickým logopedem a psychologem. Kde jmenované odborníky najdete, by Vám měl poradit Váš dětský lékař.